

دکتر لیلا سلیقه‌دار
دکترای برنامه‌ریزی آموزشی

نظم و انضباط از مقولاتی است که بنا بر اهمیت و ضرورت وجودی خود، در جنبه‌های گوناگون زندگی مشهود و محسوس است. از توصیه‌ی پزشکان به حفظ نظم در خوردن وعده‌های غذایی مطابق برنامه‌ای معین در طی روز، تا تأکید مسئولان به رعایت انضباط شهری، همگی نمونه‌ها و شواهدی هستند که به اصل جدایی‌ناپذیری نظم و انضباط در سلامت زندگی فردی و اجتماعی اشاره می‌کنند. در این میان، نظم و انضباط در کلاس درس، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های معلمی نیز به‌شمار می‌رود. این مهم از آن سبب است که هرج و مرج یا بی‌نظمی، باعث از بین رفتن ارزش معلومات و اختلال فکری معلم و دانش‌آموزان می‌شود و به این ترتیب، یادگیری

فراگیرندگان را تحت تأثیر منفی خود قرار می‌دهد. بر این اساس، می‌توان نتیجه گرفت که انضباط وسیله‌ای برای رسیدن به هدف است.

محدوده‌ی نظم در کلاس

«از دوران کودکی‌ام، روزهایی را به خاطر داشتم که پدر و مادرم به خاطر ساکت بودن مرا تشویق می‌کردند و همیشه آرام بودن مرا نسبت به بچه‌های اقوام و دوستان، مایه‌ی فخر خود می‌دانستند. این رفتار در مدرسه هم تکرار می‌شد و من همیشه به خاطر آرام و بی‌صدا بودنم، نمره‌ی انضباط قابل پیش‌بینی ۲۰ را در کارنامه‌ام دریافت می‌کردم. اما وقتی معلم شدم، در فراگیری

انضباط

مهارت‌ها

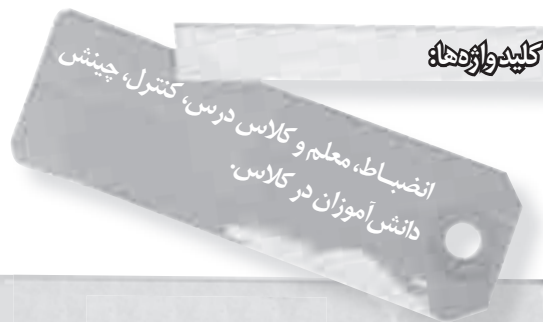
و فنون معلمی،

آموختن باید کاری

کنم تا حداکثر حضور و مشارکت دانش‌آموزانم در کلاس فراهم شود. البته تصور این‌که چه‌طور می‌توانم دانش‌آموزی را بدون آن‌که سخنی بگوید و یا فعالیتی انجام دهد، به یادگیری بیشتر وادارم و میزان آموخته‌اش را بسنجم، مرا آزار می‌دهد و چنین اتفاقی را غیرممکن می‌نمایاند. امروز، دانش‌آموزانم را برای سخن گفتن در وقت لازم و تحرک داشتن به موقع، تشویق می‌کنم.»

نوشته‌ای که خواندید، قسمتی از خاطره‌ی یک معلم است که شاید هر معلمی مشابه آن را تجربه کرده باشد. خوش‌بختانه، امروزه تعریف نظم و انضباط به معنای تبدیل دانش‌آموزان به مجسمه‌هایی ساکت و بی‌تحرک تغییر کرده است. در تعلیم و تربیت نوین، مقصود از انضباط این است که هر دانش‌آموز از آزادی خود به گونه‌ای استفاده کند که به آزادی و حقوق دیگران ضرری نرساند. با توجه به این مفهوم، باید تدبیر معلم به گونه‌ای باشد که نظم از خود دانش‌آموز سرچشمه بگیرد، نه این‌که همواره عواملی او را به داشتن نظم وادار کنند.

در این زمینه، دکتر هارلن هسنس، از دانشگاه «مینه سوتا» معتقد است:

اشاره

میزان موفقیت معلم در فرایند یاددهی - یادگیری، به عوامل و پدیده‌های گوناگونی ارتباط دارد. از آن جمله، ماده یا موضوع درسی، روش‌های تدریس، ابزارهای آموزشی و ارزش‌یابی است. این ارتباط تا اندازه‌ای است که عدم اطلاع و یا مهارت لازم معلم در یکی از این‌ها می‌تواند به کاهش اثربخشی کلی آموزش منجر شود. یکی از مهم‌ترین عوامل در این زمینه، انضباط در کلاس درس است. منظور از انضباط در کلاس درس چیست؟ و چگونه می‌توان دانش‌آموزان را به حفظ نظم دعوت کرد؟ این‌ها سؤالاتی هستند که در نوشته‌ی پیش رو به آن‌ها پاسخ شده است.

در کلاس درس

«سر و صدای خوب به معنای یادگیری است. سروصدای بد، یعنی بچه‌ها از کنترل خارج شده‌اند. نبود سروصدا، یعنی این که بزرگسالان از جمله معلمان، طبیعت بچه‌ها را درک نمی‌کنند.»

شرایط لازم

در برقراری انضباط در کلاس درس

برای رسیدن به کنترل و انضباط شخصی دانش‌آموزان، راه‌های بسیاری وجود دارد. یکی از این روش‌ها که در واقع پایه و اساس آن نیز است، به معلم مربوط می‌شود. در نوشته‌ی زیر، با زبان ساده‌ای به این نکته اشاره شده است.

«ابتدای سال تحصیلی بود و من هم مانند سایر دانش‌آموزان، در اولین جلسه از هر درس، هیجان زیادی برای اولین برخورد با دبیران داشتم. این احساس در مورد درس تاریخ بیشتر بود، چون من به این درس علاقه‌ی زیادی داشتم. بالاخره ساعت درس تاریخ فرا رسید و معلم این درس هم به کلاس آمد. قد کوتاه و اندام لاغری داشت و تقریباً می‌شد گفت که بین بچه‌ها گم می‌شد. وقتی نام غیرمتعارفش را روی تخته نوشت، دیگر مطمئن شدم که امسال نمی‌توانم از این کلاس لذت ببرم و تمام مدت قرار است که بچه‌ها او

را دست بیندازند و کلاس را به هم بریزند. او پس از این که با نام ما آشنا شد، جملاتی را روی تخته نوشت و گفت: این‌ها مقررات کلاس ماست و انتظار می‌رود همه‌ی ما از آن‌ها پیروی کنیم.

کمی به کلاس امیدوار شدم. روزها می‌گذشت و اطمینان من به این کلاس بیشتر می‌شد. چون

معلممان به شدت به قوانینی که ابتدای سال گفته بود، پای‌بند بود. او هرگز دیر به کلاس نیامد. در کل سال، فقط یک‌بار به علت بیماری غیبت کرد و همیشه احترام بچه‌ها را نگه می‌داشت. از همه مهم‌تر این که آن قدر به درس تاریخ مسلط بود و به شیوه‌های متفاوت درس می‌داد که هرگز احساس خستگی نمی‌کردیم. چنانچه خواندیم، ممکن است برتری بدنی یا برخورداری معلم از اندام متناسب، بتواند به ظاهر و در وهله‌ی اول به برقراری نظم منجر شود، اما مهارت‌ها و توانایی‌های دیگری هستند که بر این ویژگی برتری دارند؛ مثل: تسلط معلم به موضوع درسی و نیز برتری در فرایند تفکر، مهارت در امر تدریس

معلم هوشمند
در کلاس درس
به گونه‌ای عمل
می‌کند که نظم از خود
دانش‌آموز سرچشمه
می‌گیرد

چینش دانش‌آموزان در کلاس درس در بهبود یادگیری آنان تأثیر دارد

و بالاخره رسیدن به خودکنترلی و خودانضباطی در معلم.

بدیهی است، در کلاسی که معلم به موارد انضباطی و رعایت قوانین توجه دارد، می‌توان انتظار داشت که دانش‌آموزان از رفتار وی بیاموزند و کمتر تحت تأثیر عوامل فشار برای رعایت نظم قرار بگیرند. این در حالی است که گاه بی‌نظمی دانش‌آموزان در کلاس درس، علل و عواملی به جز موارد یاد شده دارد. برای نمونه، کلاسی را تصور کنید که تهویه‌ی درستی ندارد و یا برنامه‌ی کلاسی آن‌ها به درستی تنظیم نشده است. بدیهی است که در چنین شرایطی، معلم باید پیش از هر چیز به رفع موانع اقدام کند و یا از هنر معلمی خود برای هرچه جذاب‌تر کردن شرایط استفاده کند. این چنین اتفاقاتی، به معلم یادآوری می‌کند که بهتر است پیش از اندیشیدن به تنبیه و بیدارسازی دانش‌آموز در مورد رفتارهای ناشی از بی‌نظمی، به عوامل و ریشه‌های آن توجه داشته باشد.

قوانین ساده، اما ضروری در کلاس

تنظیم و ارائه‌ی قوانینی عملی و ساده در ابتدای سال تحصیلی به دانش‌آموزان، یکی از تدابیر روشنگرانه است که تأثیر بسزایی در برقراری نظم در کلاس درس دارد. اما این نکته به این معنا نیست که تنها زمان مناسب برای قانون‌گذاری انضباطی، ابتدای سال تحصیلی است. هر اتفاق و یا تغییری می‌تواند، بهانه‌ای برای اصلاح و

یا تکمیل قانون‌نامه‌ی کلاس باشد. بدیهی است که این قوانین بنابر وضعیت کلاس، دانش‌آموزان، معلم و بسیاری شرایط دیگر، متفاوت‌اند. اما در این بین، قوانین ساده‌ای هم وجود دارند که به نظر می‌رسد رعایت آن‌ها در تمامی کلاس‌ها لازم و ضروری است.

برای مثال، قطع نکردن سخن دیگران، یکی از مهم‌ترین رفتارهایی است که انتظار می‌رود دانش‌آموزان به آن پای‌بند باشند. معمولاً دانش‌آموزانی که برای پایان یافتن نظر و سخن دیگران منتظر نمی‌مانند، جزو افرادی هستند که به دقت و با تأمل به نظرات دیگران گوش نمی‌دهند و بیشتر ترجیح می‌دهند که افکار و عقاید خود را مطرح کنند. همین امر موجب می‌شود، یادگیری آنان از رشد کمتری برخوردار باشد. از دیگر سو، غالباً چنین نظراتی، کامل نیستند و موجب انحراف دقت سایر فراگیرندگان می‌شوند. بر همین اساس، لازم است در تمامی کلاس‌ها، دانش‌آموزان به شیوه‌های گوناگون تشویق شوند که به موقع و با تفکر سخن بگویند.

یکی از مسائل قابل توجه در فناوری آموزشی، نحوه‌ی چینش دانش‌آموزان در کلاس درس است. به این صورت که به تناسب موضوع و روش تدریس معلم، چینش‌های متفاوتی موردنظر هستند که به بهبود یادگیری فراگیرندگان کمک می‌کنند. از سوی دیگر، ویژگی‌های خاص هر دانش‌آموز نیز می‌تواند در محل قرارگیری آنان مؤثر باشد، به شکلی که دانش‌آموز بتواند در مناسب‌ترین

مکان بنشیند تا یادگیری بیشتری داشته باشد. برای مثال، وضعیت شنوایی و بینایی، مسائل رفتاری، هم‌نشینی با دانش‌آموزانی که می‌توانند به یادگیری بیشتر او کمک کنند و... از جمله مواردی هستند که رهنمون معلم در چینش دانش‌آموزان در کلاس درس هستند.

با این شرایط بهتر است دانش‌آموزان به رعایت محل نشستن خود که معلم پیشنهاد کرده است، ملزم باشند و جای خود را بدون هماهنگی با معلم تغییر ندهند. بدیهی است که در حالات ذکر شده، به هیچ روی تغییر مکان نشستن دانش‌آموز توسط معلم که حالتی تنبیهی دارد، مورد نظر نیست. زیرا این شیوه‌ی تنبیهی، ظرافت‌ها و تذکرات قابل تأملی دارد که رعایت آن‌ها بیش از دانش‌آموز، به معلم مربوط می‌شود.

از دیگر قوانین ساده اما مهم انضباطی در کلاس درس، احترام به نظرات دیگران است. نوشته‌ی زیر این قانون را به زبان تجربه‌ی یک معلم بیان می‌کند.

«از آن‌جا که ارتباط خوبی بین درس اجتماعی و روش بارش فکری احساس می‌کردم، بنابراین، از این روش برای تدریس برخی از مباحث کتاب تعلیمات اجتماعی استفاده کردم. اما در هر جلسه، با یک مشکل بزرگ روبه‌رو بودم که باعث می‌شد نتوانم چنان‌چه موردنظرم است، به نتیجه برسم. مشکل کلاس‌های من این بود که بچه‌ها در مواجهه با نظرات یکدیگر جبهه‌گیری می‌کردند و به جای این‌که به نظر

